

15. РГВИА, ф. ВУА, д. 1695.
 16. Рубан В. Краткая летопись Малой России / В. Рубан. – СПб., 1777. – 252 с.
 17. Сведения о частной жизни и деяниях по гражданской и военной части графа Петра Александровича Румянцева-Задунайского, извлеченные из высочайших рескриптов и собственноручных его писем // Отечественные записки. – СПб., 1823. – № 42. – С. 25–51.
 18. Шугуров М. О записках графа Сегюра // Русский архив. – 1866. – Вып. 10. – С. 156–160.

Прокopf Тарас. Петр Румянцев-Задунайский и Екатерина II. Личностные отношения и их влияние на положение Левобережной Украины во второй половине XVIII в. В статье рассматриваются особенности взаимоотношений между Екатериной II и П. Румянцевым и их влиянием на историческое развитие украинских земель, оказавшихся под властью Российской империи. Рассматриваются условия, сосредоточивается внимание на воздействии Екатерины II в принятии управленческих решений П. Румянцевым в должности генерал-губернатора Малороссии, а также на эволюцию взаимоотношений этих двух фигур на разных этапах и роль, которую сыграл граф Потемкин в этих отношениях.

Почему именно военный командир был назначен на административную должность, чем руководствовался при проведении своих реформ на территории Гетманщины генерал-губернатор, был он самостоятельным или полностью зависимым от воли императрицы лицом и, наконец, какое влияние имели отношения между генерал-губернатором и императрицей на развитие украинских земель? На эти и другие вопросы попытаемся ответить в этой статье.

Ключевые слова: П. Румянцев-Задунайский, Екатерина II, Потемкин, Российская империя, Малороссийская коллегия.

Prokop Taras. Petr Rumyantsev and Catherine the Great. Personal Relationships and Their Impact on Development of the Left Bank Ukraine in the Second Half of the XVIII Century. The article discusses the features of the relationship of Catherine the Great with P. Rumyantsev and its influence on the historical development of Ukrainian lands under rule of the Russian Empire in the second half of the XVIII century. The author focuses his attention on the role which Catherine the Great played in the administrative decisions of P. Rumyantsev when he was governor of Little Rus, as well as evolution of the relations between these two figures at different stages of historical development and the role graph Potemkin played in these relations.

Why is the military commander was appointed to an administrative position, what guided him in the conduction of reforms on the territory of Little Rus, was he an independent or completely dependent on the will of the Empress's and, finally, what effect has the relationship between P. Rumyantsev and Catherine the Great on the development of Ukrainian lands? On these and other questions we'll try to answer in this article.

Key words: P. Rumyantsev, Catherine the Great, Potemkin, the Russian Empire, Little Russian College.

Стаття надійшла до редколегії
24.04.2015 р.

УДК 94(438.41+477.82)»179/1860»:677

Оксана Карліна

Суконне виробництво в містах і містечках Волинської губернії (кінець XVIII ст. – початок 1860-х років)

Проаналізовано розвиток суконного виробництва в міських населених пунктах Волинської губернії наприкінці XVIII ст. – початку 1860-х років. Зроблено висновки про кількісне домінування купецьких мануфактур так званого розсіяного типу, але за обсягом виготовленої продукції та технічним оснащенням виділялися підприємства, які належали землевласникам. Суконне виробництво на Волині, орієнтоване на потреби армії та на споживання на внутрішньому ринку, ґрунтувалося на використанні місцевої сировини.

Ключові слова: Волинська губернія, промисловий переворот, суконне виробництво, мануфактура, купецький капітал.

Постановка наукової проблеми та її значення. Протягом першої половини XIX ст. важливою галуззю промисловості Волині залишалася суконна. Вона спеціалізувалася на переробці місцевої

сировини та мала широкий ринок збуту. Суконне виробництво перебувало під особливою опікою уряду, що пов'язано, передусім, із потребою забезпечити чималу російську армію обмундируванням. У містах і містечках Волинської губернії мануфактури так званого розсіяного типу були найчисельнішими саме в суконній промисловості. Вони ґрунтувалися як на праці залежних селян, так і на вільнонайманій робочій силі. Вивчення суконного виробництва дає змогу повніше розкрити започаткування та розгортання промислового перевороту на Волині в першій половині XIX ст.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед досліджень, у яких об'єктом вивчення була промисловість Правобережної України в дореформений період, слід згадати роботу Олександра Оглобліна [21]. У ній на матеріалах розвитку суконної та цукрової промисловості розкрито змагання дворянського й купецького підприємництва за провідні позиції у фабричній промисловості. У першій частині об'ємної роботи Олексія Нестеренка стосовно розвитку промисловості в Україні зроблено огляд функціонування суконних мануфактур [14]. Ґрунтовний аналіз мануфактурного періоду в історії текстильного виробництва України здійснив Тимофій Дерев'янкін [4]. На нових методологічних засадах поміщицьке (дворянське) підприємництво в XIX ст., у якому заснування суконних мануфактур займало вагомe місце, вивчає низка сучасних дослідників [3; 8; 22]. Суконне виробництво на Волині в першій чверті XIX ст. також розкрито в невеликій статті Тетяни Соловйової та Олесі Ткаченко [26].

Мета статті – аналіз розвитку суконних підприємств у міських населених пунктах Волинської губернії протягом зазначеного періоду за характером власності, обсягом виробництва й технічним оснащенням.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Однією з перших суконна мануфактура на Волині з'явилась у містечку Корець Новоград-Волинського повіту, у володіннях князя Юзефа Клеменса Чарторийського (1740–1810 рр.). У 1797 р. сукно тут вироблялося на дев'яти верстатах, а в 1801 р. – на 12. На мануфактурі працювало близько 40 робітників. Крім того, підготовкою вовни до прядіння займалося 90–100 жінок [14, с. 245]. Як фізіократ за своїми економічними поглядами, князь Ю. К. Чарторийський займався впорядкуванням управління корецьким маєтком на засадах піднесення культури господарювання, запровадження нових галузей у сільськогосподарське виробництво, заснування промислових закладів.

Загалом на початку XIX ст. (у 1804 р.) у Волинській губернії працювало всього чотири суконні мануфактури, на яких зайнято 330 робітників. На 21 станку вони за рік виробляли трохи більше 27 тис. аршинів сукна, переважно солдатського [26, с. 19].

У 1808 р. уряд зіткнувся з гострою нестачею сукна для потреб армії, тому увів тимчасову заборону на вільну торгівлю цим товаром, щоб скупити весь придатний матеріал для обмундирування солдатів. Власники суконних мануфактур могли вільно продавати свою продукцію тільки після виконання обов'язкових поставок сукна для армії (не менше 400 аршинів від кожного верстата) [18, с. 1223–1227]. Лише в 1816 р. підприємців звільнено від обов'язкових поставок і вони отримали право вільної торгівлі своєю продукцією [16, с. 954–955].

У 1808 р. імператор затвердив доповідь міністра внутрішніх справ князя Олексія Куракіна з викладом програми розвитку сукнарства в державі. Появу такої програми викликали зрослі потреби в сукні, зумовлені збільшенням російської армії внаслідок загострення відносин із Наполеоном [23, с. 223–245].

У ній передбачено також «посилити й розширити виготовлення солдатських сукон у польських губерніях». Купці та «іншого звання особи, які не мають права купувати селян», могли засновувати суконні фабрики «з визначенням особливих правил для цього». Допомога може надаватись у вигляді кредиту, виділення земельної ділянки, постачання машин і робітників» [5, арк. 300–300 зв.; 14, с. 245]. У «польських губерніях» як можливу робочу силу розглядали євреїв, адже в цьому ж році мало початися їх переселення із сільської місцевості до міст і містечок та завершитися впродовж трьох років. За «Положенням» 1804 р. вони мали право на кредити, якщо стануть фабрикантами, як і поміщики, на землях яких виникнуть єврейські фабрики. Розмір кредиту залежав від кількості устаткування в ній. Розплачуватися за кредит треба було поставкою сукна: по 800 аршинів щорічно до часу його сплати [5, арк. 300 зв. – 301]. У наступному році з'явився указ, за яким власники суконних фабрик могли отримати кредит під заставу в містах будинків, крамниць та інших будівель [6, арк. 268]. Одним із заходів розробленої міністром внутрішніх справ програми була організація суконних фабрик губернськими приказами громадської опіки.

У Волинській губернії до цього часу діяло лише п'ять таких фабрик, на яких сукно виробляли на 26 станках. Упродовж 1808 р. з'явилося кілька суконних фабрик, серед них – у рівненського міщанина-єврея Бармана на три станки [25, л. 127 об. – 128]. Наступного року мануфактури з виробництва сукна були засновані в містечках Дубровиця, Корець, Гоща, Березне. Згодом вони запрацювали в Горохові, Івниці, Гориньгороді. За підтримки уряду (переважно завдяки виділенню грошових позик) кількість суконних фабрик збільшилася з п'яти до 15, а ткацьких станків – із 26 до 173. Волинський губернський приказ громадської опіки започаткував суконне виробництво на чотирьох станках у Житомирі [24, с. 277–278]. Загалом це були невеликі заклади з кількома станками, тільки фабрика у Новограді-Волинському, яка належала графу сенатору Юзефу Августу Ілінському (1766–1844), нараховувала 140 станків [12, с. 63].

Із 27 суконних підприємств, зафіксованих у 1816 р. у Волинській губернії, 17 було в містах і містечках [14, с. 246–247]. Майже всі вони збували свою продукцію на ринках. На фабриках, які належали купцям або перебували в них в оренді, використовувалася наймана праця. Найбільшою за кількістю верстатів і зайнятих на ній людей залишалася мануфактура графа Ілінського, але вона виробляла менше сукна, ніж та, яку відкрив князь Ю. К. Чарторийський.

Більшість суконних мануфактур на Волині ґрунтувалася на найманій праці. У суконне виробництво активно вкладали кошти купці. Уже в 1814 р. у Волинській губернії проявилася чисельна перевага купецьких суконних фабрик над поміщицькими, а в 1832 р. вона стала кількаразовою (див. табл. 1). Не слід також забувати, що купці також орендували деякі поміщицькі підприємства. У списках власників або орендарів суконних фабрик Волині за 1828 р. було декілька іноземців: Бейз у Заславі, Фромерт у Полонному, Гібнер у Черняхові, Гааге й Шмідт у Горохові, Галле в Куневі [11, с. 89–91].

Таблиця 1

Суконні фабрики в південно-західних губерніях у 1814 і 1832 рр. [складено за: 3, с. 64]

Губернія	1814			1832		
	поміщицькі	купецькі	разом	поміщицькі	купецькі	разом
Волинська	6	9	15	10	42	52
Київська	5	4	9	9	2	11
Подільська	11	0	11	7	6	13
Разом	22	13	35	26	50	76

У 1819 р. запроваджено вільну торгівлю між Королівством Польським і Російською імперією [20, с. 350–352]. Протягом 1823–1829 рр. обсяг експорту сукна з Королівства Польського зріс у 4, 5 рази (у ціновому виразі), а в 1829 р. сукна склали 97,6 % увезеної з польських земель промислової продукції [21, с. 23]. Під виглядом польських товарів також привозили вироби з Пруссії та Австрії [13, с. 38–39]. Оскільки основним експортним товаром із польських земель стало сукно, то збут виробленого на волинських фабриках сукна опинився в умовах гострої конкуренції. Характеризуючи значні успіхи суконної промисловості на Волині в першій чверті XIX ст., «Журнал мануфактур и торговли» зауважив, що, «на жаль, великий увіз польських сукон суттєво сповільнив швидкий розвиток цієї промисловості; але ці тимчасові перешкоди, очевидно, усунуться новітнім тарифом» (ішлося про тариф від 1831 р., відповідно до якого на ввезені з Королівства Польського сукна та вовняні вироби встановлювалося мито на рівні 15 %) [17, с. 202–206]. Орендарі суконної фабрики в Горохові Гааге й Шмідт указували, що «у фабричному виробництві сталося ослаблення з цієї причини, що з фабрик, які знаходяться в Царстві Польському, привозиться велика кількість сукна, від чого торг цим товаром вітчизняного виробництва скоротився». У 1828 р. вони продали зі своєї фабрики всього 4460 аршинів, а залишилось ще 4524 аршинів до реалізації, тому в цьому році вироблено всього 3120 аршинів [10, с. 33, 39–40; 11, с. 69–71; 21, с. 29].

У списку, опублікованому в 1832 р. департаментом мануфактур і внутрішньої торгівлі, названо фактичних власників підприємств. Із нього видно, що в суконній промисловості переважала купецька фабрика [27, с. 115–144]. Очевидно, що в цьому списку названі купецькими фабрики, які насправді належали землевласникам, але перебували в руках купецтва. Наприклад, у 1828 р. купчиси Бернштейн належало п'ять суконних фабрик в Острозькому повіті (у містечку Гоща та чотирьох селах). Вони «влаштовані власниками цих поселень за власний рахунок і віддані в оренду з отри-

манням за це щорічної грошової суми відповідно до угоди та з тією при цьому вигодою, що селяни цих поселень, наймаючись за контрактом на роботу на цих фабриках, отримують платню від виробітку на своє утримання і на сплату державних повинностей» [11, с. 89–90]. Деякі з фабрик перебували в оренді «на необмежений час» від початку свого заснування, як, наприклад, фабрика в Горохові, тобто факт володіння був прикритий орендним утриманням. Такі фабрики засновані купцями на землях і в будівлях землевласників, наданих їм за договором [11, с. 77–93].

При заснуванні фабрик особливе місце належало гільдійським купцям. Купецький капітал у суконній промисловості зосереджувався в Рівненському (переважно в Рівному) й частково в Острозькому повітах. Це були невеликі заклади, пересічно на три стани. Деякі фабрики обмежувалися лише підготовкою вовни до прядіння або виробленням грубого сукна, яке потім поступало на фабрики в Рівне та містечко Олександрію для кінцевого обробітку. Коли в 1825 р. казенна палата провела перевірку дотримання правил торгівлі в містах губернії, виходячи з указу «Про облаштування гільдій», то з'ясувалося, серед іншого, що в Рівному дев'ять міщан-євреїв, які володіли суконними фабриками й винокурними заводами, не придбали свідоцтв торгуючих міщан, ще три власники – купці 3-ї гільдії суконних фабрик повинні бути записані в 2-гу гільдію, прикажчики купчихи 3-ї гільдії не мали відповідних свідоцтв [7, арк. 559–559 зв.].

Найбільше фабрик належало купецькій родині Бернштейнів. Після князя Сангушка Йосель Бернштейн був другим великим виробником сукна на Волині. Він не лише займався організацією виробництва на власних фабриках, але й скупляв в інших фабрикантів необроблене сукно й після переробки на своїх підприємствах поставляв його за контрактом у Дубенське комісаріатське депо для потреб армії.

У середині 30-х років XIX ст. Міністерство фінансів поцікавилось думкою місцевих органів управління щодо прискореного розвитку мануфактур. До уваги генерал-губернатором узято такі пропозиції повітових предводителів дворянства: заснувати велику акціонерну суконну фабрику, щоб забезпечити збут вовни; закупляти сукно з місцевих фабрик для потреб армії; розширити доступ фабрикантів до кредитів; змусити євреїв селитися тільки в містах, щоб вони там займалися промисловістю [32, арк. 32–32 зв.]. Ці пропозиції засвідчують, що й надалі суконне виробництво залишалося важливим для волинських підприємців.

Певним поштовхом для розвитку мануфактурного виробництва, у тому числі й суконного, мали стати виставки місцевих промислових виробів, які стали практикувались у 1830-х роках. Перша така виставка відбулась у Смоленську в 1836 р. На ній «були зразки фабричних, заводських, ремісничих та іншого виду виробів місцевої промисловості, у тому числі землеробські знаряддя праці, новітні інструменти; якими зазначені вироби виготовляються [...]». Імена цих закладів і власників, яким вони належать, зазначені в надрукованому настільному реєстрі і на самих зразках під відповідними номерами» [28, арк. 54]. Імператор дав доручення провести такі виставки в губернських містах, а міністр внутрішніх справ дав відповідне розпорядження [19, с. 888–889]. На той час у Волинській губернії нараховувалося близько 180 фабрик і заводів [32, арк. 26].

На серпень 1837 р. кожен повіт Волинської губернії подав зразки продукції та матеріалів, які, на думку місцевої влади, варті уваги. Вони мали скласти експозицію промислової виставки в Житомирі. Серед зразків промислових товарів представлено сукна різних сортів.

У 1840-х роках кількість суконних фабрик на Волині продовжувала зростати. Цьому сприяв дозвіл суконним фабрикантам, майстрам і робітникам переселятися з Королівства Польського в імперію [15, с. 136–137]. У містечку Рожище Луцького повіту почав формуватися центр суконного виробництва на Волині: до 1830 р. тут було дві фабрики, у 1830-х роках з'явилося ще шість, у 1840-х – п'ять, у 1850-х – 12 [21, с. 172]. Вони виробляли сукна, розраховані на широкий збут. На початку 1830-х років у м. Рожище, володіння графа Валеріана Стройновського (1759–1834 рр.), прибуло 87 ремісників із Царства Польського, князівства Познанського й Австрії. Це були сукнарі, фарбувальники, ковалі, муляри, теслі. Крім того, тоді ж у селах цього повіту (Жолоби, Валер'янівка, Топільне, Ольганівка, Катеринівка, Галузин, Юзефин, Теофіль, Дубова, Вишеньки, Полиці) поселилося ще 462 іноземці, переважно німці, вихідці з Королівства Польського та пруські піддані; вони зайнялися землеробством. Усі іноземці були записані в «рев'язькі сказки» в ході 8-ї рев'язі й не користувалися ніякими пільгами. Однак у 1837 р. Міністерство фінансів усе-таки дозволило звільнити від сплати подушного податку на 10 років тих, котрі осіли в Рожищах. У тому ж році 31 німецька сім'я поки-

нула Волинь і повернулася на батьківщину, а в містечку залишилися ті, хто займався виробництвом сукна [31, арк. 148–149 зв.]. У 1852 р. з 98 чоловіків-іноземців, які мешкали в Рожищах, у цій галузі було зайнято 77, із яких 69 були сукнарями [31, арк. 164–195]. У тому ж році 26 сімей іноземців (24 сім'ї сукнарів, по одній сім'ї вчителя й токаря) звернулися до влади з проханням прийняти російське підданство [31, арк. 210–214]. На початку 1860-х років у Рожищах діяло 25 суконних фабрик, які виробили продукції на 57 030 руб. [1, с. 172]. Асортимент продукції суконних фабрик складався із сукна різних сортів (із перевагою грубого солдатського), каразії, кашеміру, байки, фланелі, ковдр тощо.

У першій половині та середині XIX ст. князь Євстафій Сангушко (1768–1844 рр.) та його спадкоємці інтенсивно розвивали промисловість у містах і містечках, які їм належали. У значний промисловий центр Волині перетворилася Славути Заславського повіту. Із 1814 р. тут почала працювати велика суконна мануфактура, заснована Є. Сангушком. У 1847 р. це підприємство виробляло продукції на 113 тис. руб. сріблом – найбільше з усіх суконних фабрик [29, арк. 52 зв.], а кількість зайнятих на ній сягала до 400 осіб [14, с. 248]. Ця суконна фабрика, успадкована Клементиною Потоцькою (дочкою Романа Євстафійовича Сангушка), у 1850-х роках була оснащена тогочасними машинами для очищення вовни, які приводились у дію паровими двигунами, а також тонкочесальними й тонкопрядильними машинами [2]. Вона залишалася найбільшою в губернії за обсягом виробництва (200 тис. руб. на початок 1860-х років); продукувала кілька сортів сукна [1, с. 294].

Суконні фабрики, які належали землевласникам, забезпечувалися сировиною не тільки із власних маєтків, але й закупляли вовну, фарбу та інші необхідні матеріали на місцевих ярмарках, насамперед у Бердичеві. Наприклад, чотири суконних фабрики Є. Сангушка в Заславі й у Заславському повіті в 1820-х роках наполовину працювали на закупленій сировині [11, с. 79].

Невеликі суконні заклади (за кількістю зайнятих) працювали в 1850-х роках у Дубні. Ще навесні 1845 р. князь Йосиф Любомирський (1785–1870 рр.) опублікував у пресі оголошення, що в його місті Дубні можуть поселитися «фабриканти» на пільгових умовах. Він також уклав контракт із власником маклерської контори у Варшаві Юліаном Герцем на запрошення до Дубна ремісників, зайнятих виробництвом тканин. За п'ять років до волинського міста мали переселитися фарбувальники, сукнарі, підстригачі, ткачі полотна й майстри інших спеціальностей. Тимчасово вони могли мешкати у двох підготовлених будинках, а згодом – найняти собі житло [33, арк. 7–11]. Князь Любомирський мав намір збудувати суконну фабрику у передмісті Сурмачі. На вересень 1845 р. до Дубна прибуло 47 сімей ремісників, переважно етнічних німців [33, арк. 20–21], а згодом приїхало близько 200 сімей ткачів із Царства Польського. На перешкоді їхньої підприємницької діяльності стала міська поліція, яка вимагала, щоб кожен мав дозвіл на відкриття суконної «фабрики». Після розгляду скарги генерал-губернатором німці отримали підтвердження права на утворення окремої громади, могли не вступати до місцевого цеху, мати внутрішнє самоврядування (утворили свою управу на чолі з купцем 3-ї гільдії дворянином Рауде) [30].

На початок 1860-х років у губернії купецька суконна мануфактура перемогла: залишилося лише дві суконні фабрики, які належали землевласникам [3, с. 66]. Уже тоді спостерігалася тенденція до занепаду суконної промисловості [22, с. 105], що зумовлено посиленням конкуренції з боку дешевшого й вищої якості імпортного сукна.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, зародження суконних мануфактур на Волині припало на кінець XVIII ст. Хоча воно ініційоване великим землевласниками, але протягом першої половини XIX ст. провідні позиції у виробництві сукна зайняли мануфактури, які належали купцям або були ними орендовані. Вони розміщувалися переважно в містах і містечках губернії; чимало з них працювало в Рівному та Рожищах Луцького повіту, однак це були дрібні підприємства, мануфактури так званого розсіяного типу. Найбільші суконні мануфактури за кількістю зайнятих, технічним оснащенням й обсягом продукції належали магнатам, серед яких вирізнялася суконна фабрика в Славути Заславського повіту князів Сангушків. Орієнтоване на потреби армії та споживання на внутрішньому ринку, суконне виробництво на Волині ґрунтувалося на використанні місцевої сировини.

Джерела та література

1. Братчиков А. Материалы для исследования Волынской губернии в статистическом, этнографическом, сельскохозяйственном и других отношениях /А. Братчиков. – Житомир : Тип. губернского правления, 1869. – Вып. второй. – С. 3, 26, 10, 13, 129.
2. Волыньские губерньские ведомости. – Житомир, 1859. – № 46.

3. Гордуновський О. М. Розвиток промислового виробництва у поміщицьких господарствах Правобережної України першої половини XIX ст. / О. М. Гордуновський // Укр. іст. журн. – 2000. – № 1. – С. 61–71.
4. Дерев'янкін Т. І. Мануфактура на Україні в кінці XVIII – першій половині XIX ст.: текстильне виробництво / Т. І. Дерев'янкін. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – 128 с.
5. Державний архів Волинської області, ф. 486, оп. 1, спр. 14.
6. Державний архів Волинської області, ф. 486, оп. 1, спр. 16.
7. Державний архів Волинської області, ф. 486, оп. 1, спр. 66.
8. Донік О. М. Промислове підприємництво дворянства України в XIX ст.: урядова політика, особливості розвитку, галузеві напрямки / О. М. Донік // Укр. іст. журн. – 2007. – № 5. – С. 18–41.
9. Донік О. М. Участь дворян України в промисловому виробництві (початок XIX ст. – 1850-ті рр.) / О. М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2007. – Вип. XIII. – С. 121–136.
10. Журнал мануфактур и торговли. – 1831. – № 10.
11. Журнал мануфактур и торговли. – 1831. – № 11.
12. Маркевич О. В. Феномен М. І. Комбурля або хроніка правління волинського губернатора / О. В. Маркевич // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2010. – Вип. XIX. – С. 59–72.
13. Марней Л. П. Особенности торговой политики России и Королевства Польского в 20-е годы XIX века / Л. П. Марней // Славяноведение. – 2005. – № 1. – С. 30–43.
14. Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні : [в 3 ч.] / О. О. Нестеренко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – Ч. 1 : Ремесло і мануфактура / відп. ред. Л. Е. Горелік. – 496 с.
15. О дозволеннии содержателям суконных фабрик, мастеровым и суконщикам, живущим в Царстве Польском, переселятся в России. Именной [указ], данный Сенату. 1832. Марта 11 // Полное собрание законов Российской империи (далее: ПСЗ РИ). Собрание второе. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Его императорского величества канцелярии, 1833. – Т. VII. – № 5 224. – С. 136–137.
16. О новых распоряжениях по суконным фабрикам. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. 1816. Июля 13 // ПСЗ РИ. Собрание первое. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Его императорского величества канцелярии, 1830. – Т. XXXIII. – № 26 352. – С. 954–955.
17. О правилах торговли между Россиею и Царством Польским. Именной [указ], данный Сенату. 1831. Ноября 12 // ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Его императорского величества канцелярии, 1832. – Т. VI. – Отделение второе. – № 4 941. – С. 202–206.
18. О разрешении фабрикантам свободной продажи сукон с некоторыми ограничениями в отношении снабжения оными войск. Высочайше утвержденный доклад министра внутренних дел. 1809. Октября 21 // ПСЗ РИ. Собрание первое. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Его императорского величества канцелярии, 1830. – Т. XXX. – № 23 923. – С. 1223–1227.
19. Об открытии в губернских городах выставки изделий. Именной [указ], объявленный гражданским губернаторам министром внутренних дел. 1836. Августа 25 // ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Его императорского величества канцелярии, 1832. – Т. XI. – Отделение первое. – № 9 485. – С. 888–889.
20. Об установлении полной свободы в торговых сношениях между подданными Империи Всероссийской и Царства Польского. Именной [указ], данный Сенату. Октября 3–15 // ПСЗ РИ. Собрание первое. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Его императорского величества канцелярии, 1830. – Т. XXXVI. – № 27 938. – С. 350–352.
21. Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики: предкапиталистическая фабрика / А. П. Оглоблин. – Киев : Гос. изд-во Украины, 1925. – 234 с.
22. Павлюк В. В. Магнетерія Волині в умовах розвитку ринкових відносин у другій половині XIX ст. / В. В. Павлюк // Укр. іст. журн. – 2000. – № 1. – С. 102–108.
23. Певзнер И. В. Суконная промышленность России на рубеже XVIII–XIX вв. / И. В. Певзнер // Исторические записки. – М. : Наука, 1978. – Т. 102. – С. 223–245.
24. Предтеченский А. В. Суконные фабрики под ведомством приказов общественного призрения / А. В. Предтеченский // Исторический сборник. – М. ; Л., 1936. – № 5. – С. 275–293.
25. Российский государственный исторический архив, ф. 1 281, оп. 11, спр. 31.
26. Соловйова Т. Суконне виробництво Волинської губернії в першій чверті XIX століття / Т. Соловйова, О. Ткаченко // Переяславський літопис : зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 5. – С. 17–22.
27. Список фабрикантам и заводчикам Российской империи 1832 года / сост. в Деп. мануфактур и внутр. торговли из ведомостей, от гг. гражданских губернаторов полученных. – СПб. : Тип. Департамента внешней торговли, 1833. – Ч. 1. – 4. – 294 с.
28. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 442, оп. 1, спр. 2 047.
29. ЦДАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 6 682.
30. ЦДАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 7 165.

31. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 8 281.
 32. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 67, спр. 70.
 33. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 353, спр. 308.

Карлина Оксана. Суконное производство в городах и местечках Волынской губернии (конец XVIII ст. – начало 1860-х годов). Проанализировано развитие суконного производства в городских населенных пунктах Волынской губернии в конце XVIII ст. – начале 1860-х годов. Сделаны выводы о количественном доминировании купеческих мануфактур так называемого рассеянного типа, но по объёму произведенной продукции, её ассортименту и техническому оснащению выделялись предприятия, которые принадлежали крупным земельным собственникам. К развитию суконного производства в своих имениях они привлекали иностранных колонистов. Наибольшими центрами суконной промышленности Волынской губернии в середине XIX в. оказались местечка Славута Заславского и Рожище Луцкого поветов. Ориентированное на нужды армии и на потребление на внутреннем рынке, суконное производство на Волыни базировалось на использовании местного сырья.

Ключевые слова: Волынская губерния, промышленный переворот, суконное производство, мануфактура, купеческий капитал.

Karlina Oksana. The Production of Cloth in the Cities and Towns of Volyn Province (the end of XVIII century – the Beginning of the 1860 s). It was analyzed the development of production of cloth in urban settlements of Volyn province in the end of XVIII century – the beginning of the 1860s. It was made the conclusions about the quantitative dominance of merchant manufactories so-called scattered type, but for the volume of manufactured products, its product range and the technical equipment the companies, which belonged to the large landowners, were stood out. They attracted foreign colonists to develop the production of cloth on their estates. The largest centers of the cloth industry of Volyn province in the middle of the XIX century were the town Slavuta (Zaslavsk district) and the town Rozhysche (Lutsk district). Focused on the needs of the army and on the consumption in the domestic market, the production of cloth in Volyn was based on the use of local raw stuff.

Key words: Volyn province, the industrial revolution, the production of cloth, manufactory, merchant's capital.

Стаття надійшла до редколегії
22.01.2015 р.

УДК:631.11+338.45(664.1+663.478+664.761):438.41

Неля Романюк

Пріоритетні галузі виробництва підприємців Волині (друга половина XIX – початок XX ст.)

Досліджено показники обсягів виробництва в сільському господарстві та промисловості Волинської губернії періоду реформувань 1861–1914 рр, запровадження підприємцями найбільш вигідних в умовах краю галузей виробництва.

Ключові слова: підприємництво, землевласники, сільське господарство, промисловість, цукрова, винокурна, борошномельна галузі, Волинська губернія.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасний період, коли завданнями економічної політики держави є інтенсифікація виробництва, удосконалення ринкових механізмів, активізація підприємництва, цінним і повчальним вважаємо історичний досвід ефективного господарювання під впливом реформ 60–70 рр. XIX ст. та столипінської аграрної політики. Наприкінці XIX – на початку XX ст. досягнуто вагомих результатів виробництва, підросійська Україна стала потужним виробником сільськогосподарської й промислової продукції.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В умовах незалежної України посилилась увага до проблеми дослідження розвитку ринкових відносин, господарської діяльності, підприємництва в другій половині XIX – на початку XX ст., зокрема в працях О. Реєнта [1], Т. Лазанської [2], І. Власюка [3], Н. Темірової [4], М. Москалюка [5; 6]. Досвід ефективного господарювання Терещенків, Браницьких,